

Barbara Hajduk
Elżbieta Papiór

SPÓŁECZNE STOSUNKI UCZNIÓW W ŚRODOWISKU SZKOLNYM TRWAŁOŚĆ I ZMIANY

1. Psychologiczna charakterystyka okresu dorastania

Badani uczniowie szkół w Słubicach znajdują się w okresie dorastania (12-18 lat)¹. Spróbujemy dokonać krótkiej charakterystyki osiągnięć rozwojowych tego okresu, aby następnie przejść do prezentacji wyników badań.

Psychologowie zwracają uwagę na czynniki biologiczne i społeczne różnicujące przebieg dorastania, stanowiące równocześnie kryterium odróżniania faz rozwoju. Irena Obuchowska dzieli dorastanie na fazę przemian biologicznych — do około szesnastego roku życia (wczesna adolescencja) oraz fazę przemian kulturowych (późna adolescencja) — do około dwudziestego roku życia².

Na przełomie między szkołą podstawową a średnią dokonują się w organizmie młodego chłopca i wcześniej u dziewczyny przemiany hormonalne prowadzące do osiągnięcia dojrzałości seksualnej. Zachowania dorastających cechuje ogólne niezrównoważenie wyrażane w nadmiernej reaktywności, drażliwości, niepokoju. Dziewczeta miewają złe humory, są nadąsane, płaczliwe, chłopcy wybuchają złością i zachowują się agresywnie. Właściwością rozwojową jest zmienność motywacji, chaos przeżyć i działań. Stany energii i lenistwa, radości i smutku, brawury i nieśmiałości, towarzyskości i pragnienia samotności następują szybko po sobie. Faza przemian biologicznych jest fazą eksperymentowania ze sobą i z innymi. Młody człowiek to siebie akceptuje, to znów odrzuca, raz ma potrzebę bycia sobą, innym razem zachowuje się konformistycznie. Poszukiwanie własnej tożsamości zabiera wiele czasu i energii, a wyraża się najpierw w pisaniu pamiętników, wierszy, wypróbowywaniu swojej sprawności fizycznej, oglądaniu własnego ciała. Po szesnastym roku życia odpowiedź na pytanie „kim jestem?” staje się coraz bardziej

¹ R. Ł a p i ń s k a, M. Ż e b r o w s k a, *Wiek dorastania*, [w:], *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, red. M. Żebrowska, Warszawa 1979.

² I. O b u c h o w s k a, *Okres dorastania*, Warszawa 1983.

świadoma, poprzedzona refleksją i pytaniami egzystencjalnymi związanymi z filozofią własnego życia³.

W drugiej fazie okresu dorastania — fazie przemian kulturowych (16-20 lat) dominują procesy intelektualne nad biologicznymi. Młody człowiek stawia sobie cele i dostosowuje do nich programy własnych działań. Przebieg tej fazy może być różny: albo długotrwały i głęboki, mocno nasycony problemami egzystencjalnymi, albo płytki i wąty, zawężony do pojedynczych pytań u młodzieży nadmiernie uległej wobec dominacji dorosłych.

Warto zwrócić uwagę na typowe osiągnięcia rozwojowe wieku dorastania. W sferze intelektualnej zachodzą znaczące zmiany. Młodzież w tym wieku sprawdza informacje, których źródłem są dorośli, ma potrzebę uzasadniania twierdzeń, zaczyna patrzeć na rzeczy i zdarzenia z wielu perspektyw, co sprawia, że dostrzega sprzeczności, a one z kolei stymulują rozwój samodzielnego myślenia. Operacje intelektualne nie zależą od treści, na których są dokonywane; nazywamy je za J. Piagetem operacjami formalnymi⁴. Zdolność do decentracji, a także rozwój operacji formalnych stanowi podłoże krytycyzmu myślenia⁵.

W zakresie rozwoju moralno-społecznego osiągnięciem wieku dorastania jest transformacja moralności heteronomicznej (pochodzącej z zewnątrz) w autonomiczną. Młody człowiek zastanawia się i analizuje znaczenie norm, dostrzega jakim wartościom one służą, niektóre akceptuje i przyjmuje za własne, niektóre zaś świadomie odrzuca. Postępowanie młodzieży jest wyznaczone przez przyjęte i zinternalizowane wartości regulujące również własne wybory moralne.

Kolejnym problemem, ważnym — jak sądzimy — dla charakterystyki psychologicznej okresu adolescencji, jest próba odpowiedzi na pytanie, kiedy zaczynamy wpływać na własny rozwój? Pod tym względem życie człowieka można podzielić na dwa okresy: 1) przedrefleksyjny, obejmujący dzieciństwo, w którym jesteśmy formowani (przez kod genetyczny, przyrodę) i urabiani (przez otoczenie społeczne); 2) refleksyjny, mający swój początek w wieku dorastania. Chłopak czy dziewczyna uświadamia sobie fakt, że się zmienia i że może wpływać na te zmiany podejmując aktywność, zaczyna się proces współformowania siebie zwany autokreacją⁶. Młodzież jest zainteresowana zdobywaniem wiedzy o sobie, ale ma ono charakter incydentalny. Samopoznanie tworzą sądy deskryptywne i ewaluatywne. Taką samowiedzę trzeba uzupełnić odpowiadając sobie już nie tylko na pytanie „jaki jestem?”, ale i na

³ E. H. Erikson, *Identity and Life Cycle*, New York 1959; A. Gurycka, *Światopogląd młodzieży*, Warszawa 1991.

⁴ J. Piaget, *Studia z psychologii dziecka*, Warszawa 1966.

⁵ M. Donaldson, *Myślenie dzieci*, Warszawa 1986; A. Matczak, *Podstawowe osiągnięcia rozwojowe w poszczególnych okresach*, [w:] Z. Włodarski, A. Matczak, *Wprowadzenie do psychologii*, Warszawa 1987.

⁶ Z., Pietrasinski, *Człowiek formowany jako podmiot rozwoju*, „Psychologia Wychowawcza” 1987, 3.

pytanie „jak stałem się tym, kim jestem?” Z. Pietrasiński ten proces nazywa zgłębianiem układu formującego własną biografię.

Wspólną cechą badanej młodzieży miasta przygranicznego jest dominująca aktywność poznawcza (dydaktyczna) związana z rolą ucznia. Obliczono, że uczeń szkoły średniej przebywa w szkole około 1200 godzin w ciągu roku, w domu pracuje od 600 do 1200 godzin⁷. Już z tego wynika, że rola podstawowa jest dla dorastającego bardzo absorbująca, a to, co dzieje się w szkole i to, co wiąże się ze szkołą poza jej murami, niewątpliwie współokreśla rozwój jego osobowości. W tym opracowaniu przedstawiamy wyniki badań wzbogacające wiedzę o podmiotowości dorastających⁸ i o klasie szkolnej.

Uświadomienie sobie wielości problemów związanych z dojrzewaniem biologicznym i dorastaniem kulturowym sprzyja zrozumieniu, jak trudne jest stawianie się dorosłym, a nam może ułatwić interpretację wyników badań młodzieży szkół ślubickich.

2. Problemy badawcze

Społeczne stosunki uczniów w środowisku szkolnym stanowią jeden z problemów w ramach badań porównawczych młodzieży polskiej i niemieckiej. W niniejszym opracowaniu chciałobyśmy przedstawić i porównać wyniki badań przeprowadzonych w 1992 i 1993 roku.

W ramach głównego problemu społecznych stosunków uczniów w szkole można wyodrębnić następujące problemy cząstkowe:

- wpływ uczniów na życie szkolne,
- ocena atmosfery i stosunków koleżeńskich w klasie.

Wskazemy również na różnice w postrzeganiu wymienionych problemów w zależności od płci, wieku, statusu społecznego rodziny ucznia oraz jego możliwości intelektualnych mierzonych ocenami uzyskanymi z języka polskiego. Porównamy również odpowiedzi uczniów, którzy brali dwukrotnie udział w badaniach. Uczniów takich było 343.

3. Prezentacja wyników badań

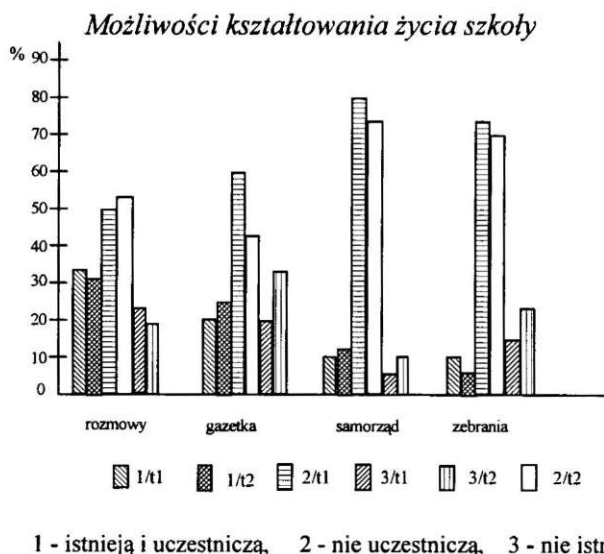
Zarówno w 1992 roku (t_1), jak i w roku 1993 (t_2) uczniowie dostrzegają możliwości wpływania na życie szkoły poprzez samorząd uczniowski i organizowane przez niego zebrania, rozmowy z nauczycielami czy też gazetkę

⁷ K. Kruszewski, *Program szkolny* [w:] *Sztuka nauczania*, red. K. Kruszewski, K. Konarzewski, Warszawa 1991.

⁸ A. Gurycka, *Podmiotowość — postulat dla wychowania*, [w:] *Podmiotowość w doświadczeniach wychowawczych dzieci i młodzieży*, red. A. Gurycka, Warszawa 1989.

szkolną, jednak wykorzystują stwarzane im możliwości tylko w niewielkim stopniu.

Wykres 1

Porównując wyniki badań (wykres 1) w t_1 i t_2 należy stwierdzić, iż nieznacznie wzrósł odsetek młodzieży aktywnie starającej się wpływać na życie szkoły poprzez reprezentacje uczniowskie i gazetkę szkolną, natomiast znacznie wzrósł odsetek młodzieży o 6-12% twierdzącej, niż wyżej wymienione formy współuczestnictwa nie występują. Straciły na popularności takie formy kształtowania aktywnego życia, jak rozmowy z nauczycielami czy (i tak mało wykorzystywane poprzednio) zebrania organizowane przez samorząd uczniowski.

W 1992 roku nie zaobserwowano wpływu dwóch zmiennych na żadną z wymienionych możliwych form aktywności uczniów. W 1993 roku daje się zaobserwować taka zależność między możliwością kształtowania życia szkoły poprzez samorząd uczniowski a wiekiem i ocenami, płcią i ocenami oraz statusem społecznym i ocenami (ocenami bardziej). Im wyższe oceny uzyskują uczniowie, tym bardziej skłonni są do oddziaływań na życie szkoły poprzez swoich reprezentantów.

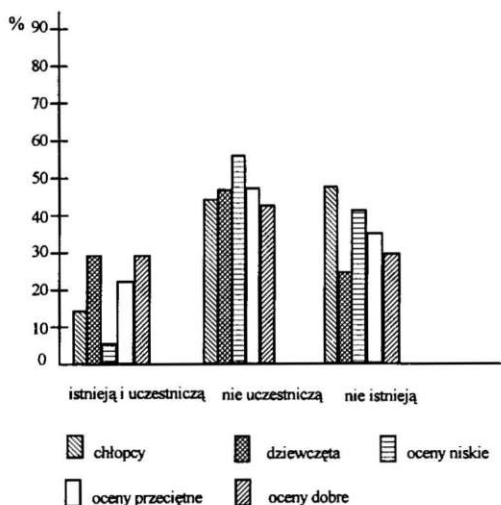
Najmniej liczna grupa uczniów próbuje wpływać na życie szkoły poprzez zebrania samorządu szkolnego. Tylko 9,2% badanych w pierwszym okresie i 7,3% w drugim okresie aktywnie uczestniczy w zebraniach organizowanych przez samorząd uczniowski. Nie widzi możliwości wpływania na kształtowanie życia szkoły poprzez tę formę aktywności odpowiednio 15% badanych w t_1 i 23,4% w t_2 . Co ciekawe, nie odnotowano korelacji z żadną zmienną bądź kombinacją zmiennych.

Uczniowie nie są również skłonni do rozmów z nauczycielami na tematy związane z życiem szkoły, mimo iż dostrzegają takie możliwości. W 1993 roku wzrósł odsetek uczniów, którzy twierdzą, że takie możliwości istnieją (z 48 do 52%), zmalał jednak odsetek uczniów prowadzących rozmowy z nauczycielami bądź dyrektorem szkoły (z 34 do 29%). Zaobserwowano wpływ na tę formę aktywności uczniów następujących par zmiennych: klasy i statusu społecznego, klasy i płci, klasy i ocen z języka polskiego oraz ocen i płci. Uczniowie klas VII i I, dziewczęta oraz uczniowie z rodzin o niższym statusie społecznym chętniej rozmawiają z nauczycielami niż uczniowie klas starszych, chłopcy, czy też pochodzący z rodzin o wyższym statusie społecznym.

W 1992 roku 20% uczniów czynnie uczestniczyło w redagowaniu gazetki szkolnych. W 1993 roku odsetek ten nieznacznie wzrósł (o 2%). Równocześnie można zaobserwować znaczny wzrost liczby osób, które twierdzą, że takie możliwości w ogóle nie istnieją (odpowiednio z 19 do 32,5%). Na postawę uczniów wpływa wiek, płeć i oceny. Wśród zaangażowanych w redagowanie gazetki szkolnej przeważają uczniowie klas młodszych szkół średnich (31%) i podstawowych (28%). Aż 39% uczniów klas VII nie dostrzega, a 37% nie wykorzystuje możliwości wypowiedzania się poprzez gazetkę szkolną. Podobnie uczniowie I klas szkół średnich najczęściej wykazują postawę bierną (42%), bądź w ogóle nie dostrzegają stwarzanych im możliwości (31%). Wśród twórców gazetek przewagę mają dziewczęta (77%), chłopcy natomiast częściej uważają, iż przez tę formę aktywności nie można wpływać na kształtowanie życia szkoły (wykres 2).

Wykres 2

Kształtowanie życia szkoły przez gazetkę

Uczniowie osiągający najniższe wyniki w nauce najczęściej wyrażają pogląd, iż w szkole istnieją takie możliwości, ale w nich nie uczestniczą (53%), bądź iż takie możliwości nie istnieją (40%). Takie samo przekonanie mają również uczniowie o dostatecznych postępach w nauce (odpowiednio 45 i 35%), z tym że znacznie rośnie w tej grupie odsetek uczniów zaangażowanych w przygotowanie gazetek. Wśród uczniów otrzymujących oceny dobre i bardzo dobre dominują ci, którzy możliwości dostrzegają, ale ich nie wykorzystują (41%). Należy jednak podkreślić, że stanowią oni najliczniejszą grupę wśród twórców gazetek (wykres 2). Widać więc, że pozycja ucznia, jaką uzyskuje dzięki osiągnięciom dydaktycznym, w znacznym stopniu rzutuje na jego aktywność.

Analizując wyniki badań panelowych można zauważyć znaczną trwałość przekonań młodzieży (patrz tabela 1), szczególnie w kwestii oceny możliwości kształtowania życia szkoły przez samorząd szkolny i klasowy, organizowane przez nie zebrania. W sprawie rozmów z nauczycielami i redagowania gazetek uczniowskich połowa uczniów nie zmieniła zdania, druga połowa opinię zmieniła i to częściej uznając, iż te formy współuczestnictwa w życiu szkoły już nie występują.

T. 1

*Zmiany przeświadczenia uczniów o możliwościach
wpływu na życie szkoły*

Możliwości wpływu na życie szkoły	Przekonania uczniów					
	trwałe		zmiany in plus		zmiany in minus	
	N	%	N	%	N	%
Przez reprezentantów	228	66,7	56	16,4	58	16,9
Przez zebrania samorządu	210	61,8	47	13,8	83	24,4
Przez rozmowy z nauczycielami	158	46,5	74	21,8	108	31,8
Przez gazetkę szkolną	160	47,0	73	21,5	107	31,5

Zapytano również uczniów, w jakich sprawach mają możliwość współdecydowania. Badani mieli wyrazić swoją opinię w trzech kwestiach:

- procesu dydaktycznego (organizacji lekcji, regulaminu szkoły, oceny rówieśników i samooceny, rozmieszczenia uczniów w klasie w czasie lekcji),
- zajęć pozalekcyjnych (pracy klubu szkolnego i dyskoteki, wycieczek i imprez sportowych),
- otoczenia szkoły (upiększania szkoły, organizowania wystaw).

Zarówno w t_1 , jak i w t_2 więcej niż połowa uczniów uważa, iż ma możliwość współdecydowania przy ustalaniu terminów prac klasowych. Częściej dostrzegają takie możliwości dziewczęta niż chłopcy, uczniowie klas starszych oraz osiągający dobre wyniki nauczania. Porównując odpowiedzi uczniów objętych badaniem panelowym należy stwierdzić, iż 60% badanych zachowało swoje przekonania, 21% zmieniło swoje poglądy na „tak” i 19% na „nie”.

Podobnie ponad połowa uczniów widzi możliwości współdecydowania w zakresie rozmieszczenia uczniów w klasie w czasie lekcji. Przy porównywaniu kohort można zaobserwować, iż nastąpił 4-procentowy wzrost dostrzegających takie możliwości. Na stanowisko uczniów wpływają w sposób istotny statystycznie wszystkie rozpatrywane pary zmiennych. Uczniowie starszych klas szkół podstawowych i średnich oraz dziewczęta, uczniowie pochodzący z rodzin o wyższym statusie społecznym oraz osiągający lepsze wyniki w nauce są bardziej przekonani o możliwości podejmowania decyzji dotyczących rozmieszczenia uczniów w klasie. 61% uczniów uczestniczących w badaniach panelowych było tego samego zdania co rok wcześniej, 25% tych, którzy uważali, iż nie mogą decydować o rozmieszczeniu uczniów w klasie, było w ponownych badaniach przeciwnego zdania.

Większość uczniów (86% w 1992 roku i 78% w 1993) uważa, iż ma wpływ na ocenę swoich koleżanek i kolegów oraz samoocenę. Analiza wariancyjna wskazuje na zależność istotną statystycznie między omawianą zmienną a następującymi parami zmiennych niezależnych: klasą (bardziej) i statusem społecznym oraz klasą (bardziej) i ocenami. Im starsi są uczniowie, im wyższe mają osiągnięcia szkolne, im wyższy jest status rodzin, z których pochodzą, tym częściej są skłonni twierdzić, iż ich głos w sprawie oceniania jest znaczący. Badania panelowe wskazują na poczucie sprawstwa młodzieży w tym obszarze, bowiem aż 76% badanych nie zmieniło zdania. Natomiast wśród osób będących przeciwnego zdania niż rok wcześniej przeważają ci, którzy obecnie uważają, iż nie mają wpływu na ocenianie rówieśników (13%).

Najmniej optymistycznie uczniowie oceniają swój wpływ na kształt regulaminu szkoły. Aż 90% badanych uważa, że nie ma możliwości współdecydowania w tej sprawie. W 1992 r. analiza wariancji wykazała wpływ płci i statusu społecznego oraz płci i ocen na opinie o możliwości współtworzenia regulaminu szkoły. Chłopcy częściej niż dziewczęta, uczniowie osiągający niższe wyniki oraz pochodzący z rodzin o niższym statusie nieco częściej dostrzegali możliwość współdecydowania o treści regulaminu szkoły. W 1993 roku nie zaobserwowano żadnych istotnych statystycznie zależności między poglądami uczniów o możliwości kształtowania regulaminu szkoły a rozpatrywanymi zmiennymi niezależnymi. Równie niepokojące jest to, iż aż 85% badanych dwukrotnie podtrzymało swoją opinię. Niskie poczucie sprawstwa w tym zakresie jest najbardziej stabilne.

Inaczej widzi młodzież swoje możliwości współdecydowania o organizowaniu zajęć pozalekcyjnych. 84% uczniów uważa, że jest partnerem nauczyciela przy organizowaniu wycieczek szkolnych (odsetek ten wzrósł w porównaniu z rokiem 1992 o 6%). Przeświadczenie takie rośnie wraz z wiekiem. Można również zaobserwować korelację między stanowiskiem młodzieży a uzyskiwanymi wynikami w nauce. Im wyższe oceny z języka polskiego, tym częściej młodzież potwierdza swój aktywny udział przy organizowaniu wycieczek. Dziewczęta częściej niż chłopcy wybierają odpowiedź twierdzącą. Większość uczniów potwierdziła swoje stanowisko. Wśród zmieniających zdanie więcej było takich, którzy odpowiedź negatywną zmienili na pozytywną.

Dość znaczna część młodzieży uważa również, iż może współdecydować w sprawach pracy klubu szkolnego czy szkolnej dyskoteki. Nie ma różnic między pomiarem w 1992 i 1993 roku. Zdanie uczniów w tej kwestii zależy od wieku, płci i statusu społecznego. Im starsi są uczniowie, im wyższe mają oceny z języka polskiego oraz im wyższy jest status społeczny ich rodzin, tym częściej uważają, iż mogą współdecydować w sprawach klubu szkolnego bądź szkolnej dyskoteki. Dziewczęta częściej niż chłopcy dostrzegają takie możliwości. Omawiane zagadnienie prezentuje tabela 2.

T. 2

Zmiany przeświadczenia uczniów o możliwościach współdecydowania

Sprawy, w jakich uczniowie mają możliwość współdecydowania	Przekonania uczniów					
	trwałe		zmiany in plus		zmiany in minus	
	N	%	N	%	N	%
Ocenianie	260	76,0	38	11,1	44	12,9
Lekcje	206	60,0	72	21,0	66	19,2
Rozmieszczenie uczniów	209	60,9	85	24,8	49	14,3
Regulamin szkoły	293	85,4	23	6,75	27	7,95
Wycieczki	244	71,1	56	16,3	43	12,5
Praca klubu	224	65,5	71	20,8	47	13,7
Upiększanie szkoły	225	66,0	33	9,7	83	24,3
Organizowanie wystawy	203	59,3	66	19,3	73	21,3

Porównując opinie młodzieży, która wypowiedziała się dwukrotnie, można zaobserwować trwałość przekonań 65% badanych oraz zdecydowanie większy przepływ z postawy negującej do akceptującej możliwość współdecydowania o sprawach klubu szkolnego i organizowaniu dyskotek.

Współorganizatorami szkolnych imprez sportowych czuje się tylko 45% młodzieży. Stanowisko w tej sprawie jest niezależne od wieku, płci, poziomu intelektualnego i statusu społecznego rodziny. Jeszcze niższy odsetek mło-

dzieży (42%) widzi możliwość organizowania różnych wystaw. Dziewczęta częściej niż chłopcy twierdzą, iż mają takie możliwości, podobnie uczniowie osiągający wyższe wyniki z języka polskiego czy pochodzący z rodzin o niższym statusie społecznym. 60% uczniów badanych dwukrotnie podtrzymało swoją opinię. Wśród zmieniających zdanie więcej jest takich, którzy rok wcześniej twierdzili, iż możliwości współorganizowania wystaw istnieją.

Znaczna część młodzieży (68%) dostrzeżga możliwości związane z upiększaniem szkoły bądź jej otoczenia. Częściej niż chłopcy widzą takie możliwości dziewczęta oraz uczniowie osiągający wysokie oceny z języka polskiego, ale aż 24% uczniów poddanych dwukrotnemu badaniu zmieniło swoje zdanie z „tak” na „nie”, a tylko 10% w kierunku przeciwnym.

Kończąc prezentowanie tej części wyników badań można stwierdzić, że:

- zdaniem młodzieży wskazane możliwości kształtowania życia szkoły istnieją, jednakże są rzadko przez nią wykorzystywane;

- najczęściej uczniowie starają się czynnie wpłynąć na kształt życia szkolnego poprzez rozmowy z nauczycielami bądź dyrektorem szkoły, najrzadziej poprzez zebrania samorządu;

- w 1993 roku wzrósł znacząco w porównaniu z rokiem 1992 odsetek młodzieży nie dostrzegającej możliwości kształtowania życia szkoły poprzez grupy sformalizowane, takie jak samorząd szkoły i klasy;

- skoro około 50% badanych widzi wskazane im do oceny możliwości wpływania na życie szkoły, a ich nie wykorzystuje, może to świadczyć o tym, iż młodzież nie odczuwa potrzeby aktywnego wpływania na życie szkoły;

- ocena możliwości współdecydowania w zakresie procesu dydaktycznego jest zróżnicowana; największe możliwości zdaniem uczniów występują przy dokonywaniu oceny koleżanek i kolegów oraz samooceny, najmniejsze przy ustalaniu regulaminu szkoły. Podzielone są zdania badanych na temat możliwości decydowania o rozmieszczeniu uczniów w klasie oraz ich wpływu na tok lekcji;

- w zasadzie największe możliwości współdecydowania istnieją zdaniem młodzieży w zakresie przygotowania zajęć pozalekcyjnych: wędrowek, dyskotek, pracy klubu szkolnego. Najgorzej w tej grupie problemów zostało ocenione organizowanie imprez sportowych. Wynika to prawdopodobnie z faktu, iż poza dniem sportu w szkołach nie organizuje się imprez sportowych.

Istotnym elementem obrazującym stosunki w środowisku szkolnym jest na pewno problem samopoczucia ucznia w szkole. W przeprowadzonych badaniach poddano ocenie atmosferę w klasie i kontakty koleżeńskie. Klasa szkolna jest elementem organizacyjno-formalnej struktury szkoły, lecz z drugiej strony jest grupą społeczną, w której dokonuje się i aktualizuje proces uspołecznienia jednostek⁹. Wyznacza ona warunki identyfikacji ucznia ze szkołą, jest miejscem jego aktywizacji i jednocześnie terenem, na którym realizują się potrzeby społecznych kontaktów.

⁹ S. K o w a l s k i, *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa 1974.

Badania wskazują, że rówieśnicy z klasy szkolnej akceptowani są przez większość uczniów. Dominowały oceny pozytywne. 75% uczniów oceniło kontakty z rówieśnikami z klasy jako przyjacielskie i koleżeńskie, ok. 20% jako obojętne, a tylko 5% jako chłodne, połączone z częstymi konfliktami.

Dziewczęta częściej niż chłopcy oceniają kontakty jako przyjacielskie i koleżeńskie. Analiza uzyskanych wyników wskazuje również na istnienie zależności między możliwościami intelektualnymi a postrzeganiem stosunków społecznych w klasie. Uczniowie o wyższych możliwościach intelektualnych mają tendencję do postrzegania ich jako bardziej pozytywnych. Uczniowie starsi również oceniają stosunki panujące w klasie bardziej pozytywnie niż młodsi.

Analizując trwałość przekonań młodzieży należy stwierdzić, iż 52% uczniów nie zmieniło swego zdania w drugim badaniu. Dalszych 21% oceniło w 1993 roku stosunki jako przyjacielskie, gdy poprzednio oceniali je jako koleżeńskie bądź odwrotnie. 11% tych, którzy w 1992 roku oceniali stosunki panujące w klasie jako obojętne bądź chłodne, w następnym roku twierdziło, iż są one przyjacielskie bądź koleżeńskie. Nieco więcej, bo 13% uczniów zmieniło swoją opinię z pozytywnej na negatywną.

Potwierdzeniem dobrych kontaktów młodzieży w szkole są odpowiedzi udzielone na pytanie dotyczące zgodności klasy przy podejmowaniu ważnych decyzji (pytanie to zostało wprowadzone do badań w roku 1993). Na podkreślenie zasługuje fakt, iż ani jedna osoba nie wskazała odpowiedzi negatywnej. 46% uczniów uważa, że w takiej sytuacji zgodna jest większość klasy, dalsze 48%, że zgodna jest część klasy. Poglądy uzależnione są od wieku i płci. Dziewczęta najczęściej wybierają dwie odpowiedzi: 1) większość klasy jest zgodna (48%) oraz 2) część klasy jest zgodna (48%). Chłopcy częściej wybierają odpowiedź, że część klasy jest zgodna (48%). O tym, że zgodna jest większość klasy, przekonanych było 44% chłopców.

Z zagadnieniem samopoczucia ucznia w szkole wiąże się jego traktowanie, a raczej subiektywne jego odczuwanie. 88% badanych uważa, iż są zawsze (bądź przeważnie) sprawiedliwie traktowani. 12% jest zdania, iż przeważnie lub nigdy nie są traktowani sprawiedliwie. Poglądy uczniów uzależnione są od klasy, płci i poziomu intelektualnego. Zarówno chłopcy, jak i dziewczęta najczęściej odpowiadają, że przeważnie są traktowani sprawiedliwie (odpowiednio 65 i 75%). Chłopcy częściej niż dziewczęta uważają, że są zawsze traktowani sprawiedliwie i rzadziej niż dziewczęta uważają, że przeważnie są traktowani sprawiedliwie, a równocześnie częściej wybierają odpowiedzi, iż przeważnie bądź nigdy nie są traktowani sprawiedliwie. Im wyższe oceny z języka polskiego mają uczniowie, tym częściej uważają, że są przeważnie lub zawsze sprawiedliwie traktowani i tym rzadziej są zdania, że nie zdarza się to nigdy bądź przeważnie nie.

Kontakty koleżeńskie są postrzegane jako pozytywne i większość uczniów wyraża zadowolenie z ich charakteru. Świadczą o tym wyniki badań zarówno z

1992, jak i 1993 roku. Przeważająca większość młodzieży czuje się w szkole sprawiedliwie traktowana, co może świadczyć o pozytywnych relacjach uczeń-nauczyciel.

Zakończenie

Podjmując próbę interpretacji wyników badań z perspektywy psychologicznych prawidłowości rozwoju jednostki w okresie wczesnej adolescencji zwrócimy uwagę na płeć osób badanych jako czynnik różnicujący przebieg dorastania¹⁰. Prezentowane tu wyniki badań zdają się potwierdzać tezę o bardziej burzliwym przebiegu dorastania chłopców niż dziewcząt. Chłopcy mają więcej kłopotów związanych nie tylko z dojrzewaniem biologicznym i wcześniejszą dojrzałością seksualną, ale także z akceptacją ich zachowań zarówno przez dorosłych, jak i przez rówieśników odmiennej płci. Można powiedzieć, że chłopcy walczą na dwóch frontach: przeciw lepszym od siebie dziewczętom i przeciw dorosłym. Wyrazem tego są następujące fakty empiryczne:

1) chłopcy mniej chętnie niż dziewczęta skłonni są postrzegać rozmowę z nauczycielem (dyrektorem) w kategoriach własnej kontroli na bieg wydarzeń w szkole;

2) w mniejszym stopniu niż dziewczęta wykorzystują gazetkę szkolną jako sposób realizacji własnych aspiracji do podmiotowości;

3) chłopcy rzadziej niż dziewczęta dostrzegają możliwości współdecydowania w sprawach procesu dydaktycznego (terminy prac klasowych, rozmieszczenie uczniów w klasie);

4) chłopcy demonstrują bierną postawę w takich sprawach, jak organizowanie dyskotek, zajęcia w klubie szkolnym, organizowanie wystaw, upiększanie szkoły i jej otoczenia;

5) częściej niż dziewczęta mają poczucie niesprawiedliwego traktowania przez nauczycieli.

Kolejny wątek wzbudzający refleksję stanowi selektywność dążeń badanej młodzieży do podmiotowości realizowanej w roli ucznia. Aspiracje do podmiotowości uwarunkowane są obszarem (treścią sprawy), na który młodzież chciałaby wpływać. W świetle prezentowanych tu badań uczniom (zwłaszcza płci żeńskiej) bardziej zależy na kontroli pozalekcyjnych obszarów działania (klub, dyskoteka) niż obszarów związanych z organizacją procesu dydaktycznego. Dla młodzieży szkolnej ważne jest, aby w szkole dobrze nauczano (tłumaczono, wyjaśniano trudne problemy), by stawiano im realne (tj. możliwe do spełnienia) wymagania, by nauczyciel pilnował porządku na lekcji, by sprawiedliwie oceniano ich wysiłki intelektualne¹¹. Na dalszym planie

¹⁰ I. Obuchowska, A. Jacewski, *Rozwój erotyczny*, Warszawa 1982.

¹¹ A. Janowski, *Uczeń w teatrze życia szkolnego*, Warszawa 1989.

znajduje się problem możliwości kształtowania innych aspektów życia szkoły przez badanych uczniów. Dostrzeganiu możliwości wpływu towarzyszy niska motywacja do sprawowania kontroli w zakresach uwzględnionych w kafeterii techniki pomiaru opinii osób badanych.

Pozytywne emocjonalne zabarwienie kontaktów między rówieśnikami w badanych klasach szkolnych sprzyja zwartości zespołu klasowego, dominacji w nim stosunków opartych na koleżeństwie i przyjaźni. Rówieśnicy z klasy szkolnej stanowią dla większości jej członków grupę pozytywnego odniesienia¹².

¹² T. H. Newcomb, *Kształtowanie postaw jako funkcja grup odniesienia*, [w:] *Zagadnienia psychologii społecznej*, red. A. Malewski, Warszawa 1962.

Barbara HAJDUK
Elżbieta PAPIÓR

GESELLSCHAFTLICHE BEZIEHUNGEN DER SCHÜLER IM SCHULMILIEU. STABILITÄT UND ÄNDERUNGEN

1. Die Frage des Einflusses der Schüler auf das Schulleben durch Schüler selbstverwaltung und die sie veranstalteten Versammlungen, Gespräche mit den Lehrern und dem Schuldirektor, Schülerzeitung.

Nach Meinung der Jugendlichen gibt es Möglichkeiten der Gestaltung des Schullebens, sie werden jedoch von ihnen selten genutzt. Am häufigsten versuchen die Schüler aktiv auf das Schulleben durch Gespräche mit den Lehrern, am seltensten durch Versammlungen der Schüler selbstverwaltung Einfluß auszuüben.

2. Möglichkeit der Mitbestimmung im Bereich:

- des Unterrichtsprozesses, d. h. Gestaltung des Unterrichts, Schulordnung, Bewertung der Altersgenossen und Selbstbewertung, Sitzordnung der Schüler im Klassenraum während des Unterrichts,

- außerunterrichtlicher Betätigungen, d. h. Arbeit des Schulklubs und der - Diskothek, Ausflüge und Sportveranstaltungen,

- der Schulumgebung, d. h. Verschönerung der Schule Veranstaltung von Ausstellungen.

Beachtenswert ist die Trennschärfe der Bestrebungen der zu untersuchenden Jugendlichen nach der Gegenständlichkeit, die in der Rolle des Schülers realisiert wird. Das Streben zur Gegenständlichkeit ist durch das Gebiet bedingt, auf das die Jugendlichen Einfluß haben möchten. Angesichts der dargestellten Untersuchungen liegt es den Jugendlichen mehr an der Kontrolle der außerunterrichtlichen Betätigungsbereiche (Klub, Diskothek) als der mit der Gestaltung des Unterrichtsprozesses verbundenen.

3. Das Befinden des Schülers in der Schule.

Positive emotionale Färbung der Kontakte unter den Altersgenossen in den zu untersuchenden Schulklassen begünstigt den Zusammenhalt der Klassengemeinschaft, die Dominanz von Beziehungen, die sich auf Kameradschaft und Freundschaft stützen. Die Mehrheit der Jugendlichen fühlt sich in der Schule gerecht behandelt, was von positiven Relationen zwischen Schüler und Lehrer zeugen kann.

4. Die Analyse wurde unter Berücksichtigung des Alters, Geschlechts, intellektuellen Niveaus (gemessen an Zensuren in Polnisch) der Probanden sowie des gesellschaftlichen Status der Familie des Schülers durchgeführt.

5. Es wurde auf auftretende Änderungen bzw. Stabilität von Überzeugungen der Schüler, die zweimal an der Untersuchung teilnahmen, hingewiesen.